

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОРОБОК С. І. МИРОПОЛЬСЬКОГО (1842–1907) ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Висвітлено життєвий і творчий шлях, педагогічні погляди й просвітницьку діяльність видатного вітчизняного педагога, дидакта, методиста С. І. Миропольського (1842–1907). Розкрито роль ученого у розвитку освіти та підкреслено можливість використання його творчої спадщини за сучасних умов. Розглянуто праці педагога, що друкувалися як окремо, так і на сторінках періодичних видань другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Для викладу матеріалу автором використано документи з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: С. І. Миропольський, педагоги, просвітителі, народні школи, дидактика, освіта.

Постановка проблеми. Відродження й розвиток вітчизняної педагогіки в сучасній Українській державі є пріоритетним завданням сьогодення. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення, узагальнення і творче використання спадщини педагогів, культурно-освітніх і громадських діячів, які

зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки та освіти, що свого часу не була належно оцінена.

Серед когорти визначних педагогічних постатей другої половини ХІХ – початку ХХ століття, гідне місце посідає Сергій Іринейович Миропольський (1842–1907) – прогресивний педагог, викладач Харківської духовної семінарії, член-ревізор навчального комітету при Св. Синоді, помічник управляючого Синодальною Канцелярією, редактор журналу „Народное образование”. Істориками встановлено, що С. І. Миропольський є автором науково-педагогічних розвідок, методичних посібників, статей, програм, збірників, проектів, рецензій, заміток, у яких розкрито питання історії розвитку народної школи та її організації, методику навчання грамоти і музичного виховання, дидактику початкової школи. Його педагогічні погляди та рекомендації не втратили своєї значущості та є актуальними для сучасної системи освіти.

До висвітлення науково-педагогічної спадщини С. І. Миропольського зверталися у своїх дослідженнях М. М. Головкова (життєвий шлях і педагогічна діяльність), Л. А. Журенко (внесок С. І. Миропольського у розвиток теорії і практики виховання особистості), Ш. Р. Рзаєв (естетичне виховання), С. Т. Золотухіна (виховуюче навчання), О. А. Тишик (організація навчального процесу в народній школі), Л. О. Голубнича, Н. М. Гаряча (загально-педагогічні принципи та вимоги до особистості вчителя).

Мета статті – висвітлити життєвий і творчий шлях, педагогічні погляди й просвітницьку діяльність С. І. Миропольського; оприлюднити маловідомі широкому загалу читачів праці педагога, що друкувалися на сторінках періодичних видань другої половини ХІХ – початку ХХ століття і зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; ознайомити з науковими публікаціями про нього, привернути увагу користувачів до педагогічного спадку видатного педагога.

Виклад основного матеріалу. Народився С. І. Миропольський 1842 року у Воронежській губернії в сім'ї священника [2, с. 87]. З раннього дитинства на формування світогляду Сергія Іринейовича великий вплив мав батько, який виховував і розвивав у своїх дітях допитливість, любов до читання, вміння помічати красу навколишнього світу.

Після закінчення Воронежської духовної семінарії, а згодом і Московської духовної академії, С. І. Миропольський зі ступенем магістра богослов'я у 1867 році почав свою професійно-педагогічну діяльність в Харківській духовній семінарії. З 1868 року С. І. Миропольський керував педагогічним курсом щоденної та недільної чоловічої школи при Харківській духовній семінарії, де викладав педагогіку, психологію та основи (начатки) філософії [2]. З одного боку, це була народна школа, що ставила перед собою мету надати можливість широким робітничим масам здобути потрібну для них освіту, з іншого – у зв'язку з наявністю педагогічного курсу школа слугувала практичним інститутом для підготовки педагогічних кадрів. Як зазначав С. І. Миропольський у звіті Харківської недільної школи за 1868/69 рік: „Якщо будь-яке наукове знання повинно мати освітню і виховну силу, то, особливо, педагогіка має те і інше” [12, с. 251]. Також, учений наголошував, що діяльність педагога не має обмежуватися однією школою і не менш важливе завдання

освіти полягає в підготовці учнів до сімейного життя. Усе, що стосувалось Харківської недільної школи, для Сергія Іринейовича було значущим. Незважаючи на нетривалий період викладання в Харкові, впродовж усього життя педагог стежив за діяльністю школи, її успіхами і труднощами.

У 1870 році він був переведений до Петербурзької духовної семінарії, а згодом, як талановитому педагогу, С. І. Миропольському запропонували посаду члена-ревізора навчального комітету при Св. Синоді [2].

Здобуті знання та практичний досвід стали основою для подальшої журналістської та редакторської діяльності. Сергій Іринейович упродовж всього життя плідно співпрацював з вітчизняними періодичними часописами: „Народное образование” (1896–1917), „Журнал Министерства Народного Просвещения” (1834–1917), „Семья и школа” (1871–1888), „Церковно-приходская школа” (1887–1888) (більшість зазначених журналів зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Крім того, педагог брав активну участь у роботі Харківського товариства поширення грамотності та Санкт-Петербурзького педагогічного товариства.

С. І. Миропольський приділяв велику увагу вивченню вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, наголошував на потребі дослідження спадщини відомих європейських педагогів; багато зробив для поширення ідей Я. А. Коменського, зокрема у 1870-х роках він уперше переклав російською мовою „Велику дидактику” [1]. Цій праці передувала низка статей у журналах „Наша начальная школа” і в „Журнале Министерства Народного Просвещения” за 1870 рік. Найбільш яскраво ставлення С. І. Миропольського до педагогічного доробку Коменського відображено у його змістовній праці „Ян Амос Коменский и его значение в педагогии”, написаній до 200-річчя з дня смерті педагога і надрукованій в „Журнале Министерства Народного Просвещения” 1871 року (травень, червень, липень). У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається відтиск зазначеної праці з особистої бібліотеки Христини Данилівни Алчевської (1841–1920) – організатора і керівника першої в Україні безплатної жіночої недільної школи, з дарчим написом самого автора. У виданні схарактеризовано педагогічні погляди та подано відомості про життя і діяльність чеського педагога та письменника.

У журналі „Семья и школа” за 1873 рік надруковано своєрідний практичний посібник „Народная школа по идеям Коменского”, що 1875 року вийшов окремою книжкою під назвою „План и основы устройства нашей народной школы” з присвятою вчителям і вчителькам та всім трудівникам на користь нашої народної школи. У передмові до видання С. І. Миропольський висловлює побажання, щоб особистість Я. А. Коменського „стала близькою і знайомою нашому народному вчителю, щоб його просвітницький ідеал ліг в основу нашої рідної школи” [10, с. 7]. На прохання читачів у 1884 році вийшло третє доповнене видання цієї праці під назвою „Задачи, план и основы устройства нашей народной школы: дидактическое пособие для учителей и учительских семинарий”, в якій автор закликає педагогів „стати під знамена великого слов’янського мислителя, втілення ідей якого може поставити нашу народну школу на ту висоту, якої не досягла школа западно-європейська” [4, с. VII]. Також С. І. Миропольському були близькі педагогічні ідеї

Г. С. Сковороди, М. І. Пирогова, К. Д. Ушинського, В. І. Водовозова, які тією чи іншою мірою зумовили його педагогічні погляди, допомогли сформуватися як особистості, вченому, педагогу, методисту, визначити основні теоретико-практичні засади власної педагогічної системи.

У праці „К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе”, надрукованій в „Журнале Министерства Народного Просвещения” 1871 року, С. І. Миропольський наголошував на провідній ролі та значущості навчальної книжки у вихованні дітей. „Якщо б хтось запропонував нам відповісти на питання, які із засобів придатні для успішного досягнення мети народної школи більш важливі? Ми відповіли б не вагаючись, безумовно – книга для читання,» [5, с. 22]. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається відбиток праці „К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе” з особистої бібліотеки Христини Данилівни Алчевської з дарчим написом автора: „Достоуважаемой Христине Даниловне Мм. Алчевской в воспоминание прений в СПб. педагогическими общ. и того славного вечера когда харьковцы на чужбине отвели душу... С. Миропольский”.

Сергій Іринейович підтримував дружні відносини із Х. Д. Алчевською, за педагогічною діяльністю якої уважно спостерігав і її досвід узагальнив на сторінках „Журнала Министерства Народного Просвещения” (1870). Значно пізніше, у травні 1892 року, він приїздив з ревізією до Харкова, відвідував жіночу недільну школу Х. Д. Алчевської та ретельно вивчав організацію навчально-виховного процесу закладу. За результатами відвідування була написана книжка „Школа и общество. Частная Харьковская Женская Воскресная Школа”, в якій Сергій Іринейович дав високу оцінку діяльності педагогічного колективу. У передмові до видання він зазначав: „Якщо б ця школа була за кордоном – в Парижі, Берліні, Швейцарії, вона б, напевно, слугувала предметом досконального вивчення, педагоги приїздили б ознайомитись з нею і навчитися як правильно вести справу початкової жіночої освіти в недільній школі...” [14, с. 1]. Книга стала першим дослідженням досвіду Х. Д. Алчевської. Слід зауважити, що С. І. Миропольському була притаманна активна життєва позиція в питанні жіночої освіти; він чітко заявляв про значущість для суспільства жіночих навчальних закладів, позакласних занять та вчительських курсів.

В історичному нарисі „Школа и государство. Обязательность обучения в России” (1876) учений визначав освіту як об’єкт державної політики, підкреслюючи її провідне значення для державотворення. С. І. Миропольський погоджувався з Аристотелем, вважаючи, що життя держави і виховання народу взаємопов’язані. На думку педагога у державі потрібно створити законодавчу базу для сфери освіти, а сама освіта повинна бути доступною і обов’язковою. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається примірник цієї книжки з автографом автора: „Член-ревизор Уч. Комитета при Св. Синоде С. Миропольский 6.12 1878 СПб” [14].

З ім’ям С. І. Миропольського пов’язано застосування у вітчизняній педагогічній теорії і практиці народних шкіл терміна „виховуюче навчання”. У передмові до фундаментальної праці „Дидактические очерки. Ученик и воспитывающее обучение в народной школе” (1890) педагог зазначає: „У

вихованні виділяють: вчителя, як знаряддя виховуючого впливу; учня, як предмет виховання і виховуюче навчання, як практичне втілення мети виховання і навчання в школі” [3, с. 1]. Обґрунтування сутності виховуючого навчання здійснювалося педагогом на засадах психології. „Знання засвоюються розумом, але здобуття знань потребує зусиль волі, чуттєвість пронизує усю психологічну діяльність дитини. Почуття задоволення і радості супроводжують навчання, полегшують його, а неприхильність обтяжує” [3, с. 35]. Кінцеву мету виховання С. І. Миропольський вбачав у формуванні особистості рішучої, енергійної, з твердим характером, повністю підготовленої до життя у суспільстві. Для цього потрібно, на його думку, сформувати в учнів такі уміння і навички: свідомо мислити і розмовляти, доброзичливо та з повагою ставитись до оточуючих, до праці, правильно організовувати власну діяльність і дотримуватися дисципліни. С. І. Миропольський стверджував, що правильне виховання повинно ґрунтуватися на принципах природовідповідності, урахування вікових особливостей, гуманізму, народності, зв’язку сім’ї і школи, послідовності, свідомості. Щодо контексту принципу врахування індивідуальних особливостей, педагог звертав увагу вчителів на важливість знання темпераменту дитини. У праці „Дидактические очерки. Ученик и воспитывающее обучение в народной школе” (1890) визначено характеристики типів темпераменту та форми його прояву у спілкуванні, поведінці, навчальній діяльності.

Великого значення С. І. Миропольський надавав удосконаленню методів навчання, закликаючи педагогів не плутати методи з прийомами, та наголошував, що методи не можливо вивчити із книг, кожному педагогу потрібно навчитись їх застосовувати у практичній діяльності [7, С. III].

Аналіз педагогічної спадщини С. І. Миропольського свідчить про те, що педагог значну увагу приділяв питанню естетичного виховання особистості. Під естетичним вихованням він розумів процес формування у людини сприйняття і правильного розуміння прекрасного, розвиток естетичних смаків, понять ідеалів. Педагог зазначав, що особливе значення для естетичного виховання має поєднання мистецтва, релігії і науки: „...наука і мистецтво – дві сестри в Божому світі; їх сила і майбутнє у взаємній єдності... Наука забезпечує людину знаннями, розширює світогляд; мистецтво пом’якшує і облагороджує почуття, звеличує природу людини і її інстинкти, вводить людину в світ краси і свободи духа” [6, с. 16].

Найдоступнішим засобом естетичного виховання за допомогою мистецтва С. І. Миропольський вважав музику, театр, живопис, співи; саме тому, що вони присутні в житті та побуті людей і є вираженням їх хвилювань і почуттів. У фонді Бібліотеки зберігається друге, доповнене видання 1882 року твору „О музыкальном образовании народа в России и Западной Европе”. У ньому педагог стверджує, що музична освіта, на той час, обмежувалася вокалом, оскільки кошти на придбання музичних інструментів і навчання гри на них народу здебільшого були недоступні. Великого значення для естетичного виховання та формування художнього смаку автор надавав народній пісні, яку називав „ідеальним втіленням історії народу”. У кінці праці вміщено бібліографічний огляд музично-педагогічної літератури, мета якого –

надати вчителям можливість ознайомитись та придбати корисні посібники з музичної освіти.

С. І. Миропольський визначав особливий статус вчителя у процесі формування особистості дитини. У працях педагога відображався досвід роботи освітян, відомості про стан навчально-виховного процесу в різних навчальних закладах, рекомендації щодо професійної підготовки та вимоги до особистості вчителя (володіти певним колом знань та мистецтвом навчання і виховання).

У 1894–1895 роках у Санкт-Петербурзі вийшла друком його праця „Очерк истории церковно-приходской школы от первого ее возникновения на Руси до настоящего времени”, в якій наголошувалося на потребі ознайомлення вчителів народних шкіл з історією виникнення і розвитку шкільництва: „Коли ми дізнаємось, як виникла наша школа, якою силою вона росла, яких сподвижників створила, які негаразди перенесла, які ідеали заповідала нам, ми краще зрозуміємо і вірніше оцінимо, чим вона повинна бути в наш час” [9, с. IV]. Історикознавчими джерелами для написання цієї праці слугували літописи, житія святих, патерики, історичні акти, твори істориків В. М. Татищева, М. М. Карамзіна, М. П. Погодіна, Є. Е. Голубінського та праці з історії церкви архієпископа Філарета Чернігівського, Амвросія та інших. Ця ж праця була найзмістовнішою щодо означеної тематики в досліджуваній період і не втратила актуальності нині.

Особливої уваги заслуговують праці С. І. Миропольського з навчання грамоти і письма в початковій школі, в яких він приділяв велике значення розвитку рідної мови. Крім виховного значення, педагог вбачав у цих предметах і практичну мету – зробити учнів грамотними людьми та надати їм можливість для самоосвіти після закінчення навчання. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається праця С. І. Миропольського „Обучение грамоте. Методическое руководство для учительских семинарий, учителей начальных школ и руководителей педагогическими курсами” (1909) – подарунок сім’ї академіка О. Р. Мазуркевича, в якій автор поєднав „історію розвитку методики грамоти з теоретичними основами, іншими словами поєднав „досвід з теорією” [8, с. V]. У недільних школах педагог радив використовувати так званий „звуковий метод”, який давав кращі результати щодо навчання грамоти. Проте, як пересвідчувався С. І. Миропольський, цей досвід не поширювався громадською школою, незважаючи на вже надане теоретичне обґрунтування та отримані позитивні результати впровадження його в практику.

Для колекції Х. Д. Алчевської педагог створив авторський примірник книжки „Обучение письму в начальной народной школе. Для учительских институтов, учителей и руководителей педагогическими курсами” (1871), з дарчим написом: „Глубоко уважаемой Христине Даниловне М-т Алчевской от искренне преданного автора”. У своїй праці вчений наголошував, що одним із важливих завдань народної школи є формування в дітей навичок письма і читання та вміння застосовувати їх у повсякденному житті. З цією метою, вважав педагог, навчання письму потрібно надати виховного характеру повинен становити основу народної школи. У кінці видання вміщено „Критико-библиографическое обозрение методических руководств и пособий для

обучения письму” для ознайомлення вчителів з методикою викладання зазначених предметів.

Прижиттєві праці С. І. Миропольського були рекомендовані Міністерством Народної Освіти для використання в народних школах, учительських семінаріях та на педагогічних курсах. За педагогічні твори з проблем народної освіти Комітет грамотності нагородив педагога золотою медаллю [1, с. 100].

Висновки. Отже, аналіз освітньої діяльності й наукової спадщини вченого дає підстави зробити висновок про те, що Сергій Іринеєвич Миропольський зробив помітний внесок у розвиток педагогічної думки, народної освіти та методичного забезпечення церковно-приходських шкіл другої половини ХІХ – початку ХХ століття, увійшов в історію як педагог, котрий розв’язував найважливіші проблеми народної освіти. Педагогічні ідеї, розробки та методичні рекомендації вченого мають науково-теоретичну та практичну цінність у сучасних умовах розвитку національної системи освіти й виховання. Актуальними залишаються його рекомендації щодо впровадження в освітній процес виховуючого навчання; підвищення професійної кваліфікації вчителів; дотримання принципів природовідповідності, урахування вікових особливостей, гуманізму, народності, зв’язку сім’ї і школи, послідовності, свідомості, що становлять основу педагогічної системи С. І. Миропольського.

Список використаних джерел

1. *Ельницкий К.* Русские педагоги второй половины ХІХ-го столетия / К. Ельницкий. – Петроград : Изд. М. М. Гутзаца, 1915. – 189 с.
2. *М-я Л. С. И.* Миропольский [Некролог] / Л. М-я // Нар. образование. – 1907. – Т. 2, кн. 7/8. – С. 87–90.
3. *Миропольский С.* Дидактические очерки: ученик и воспитывающее обучение в народной школе / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1890. – 72 с.
4. *Миропольский С.* Задачи, план и основы устройства нашей народной школы / С. Миропольский. – Изд. 3-е, вновь пересмотренное и испр. – Санкт-Петербург : Тип. Глазунова, 1884. – 185 с.
5. *Миропольский С.* К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : [б. и.], 1871. – С. 22–94. – Відбиток із „Журнала Министерства Народного Просвещения”, Ч. CLIX, Отд. 3.
6. *Миропольский С.* О музыкальном образовании народа в России и в Западной Европе / С. Миропольский. – Изд. 2-е, вновь перераб. – Санкт-Петербург : Тип. Дома Призрения Малолетних Бедных, 1882. – 252, III с.
7. *Миропольский С.* Обучение грамоте / С. Миропольский. – Изд. 5-е – Санкт-Петербург : Тип. Глазунова, 1909. – 206 с.
8. *Миропольский С.* Обучение письму в начальной народной школе / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. Императорской Академии Наук, 1871. – 63 с.
9. *Миропольский С.* Очерк истории церковно-приходской школы от первого ее возникновения на Руси до настоящего времени. Вып. 1 / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Синодальная тип., 1894. – 63 с.
10. *Миропольский С.* План и основы устройства нашей народной школы / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. А. М. Котомина, 1875. – 221, X с.
11. *Миропольский С.* Учебник дидактики. Ч. 2 Практическая / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. Глазунова. 1901. – 124 с.

12. *Миропольский С.* Харьковская воскресная школа в 1868/69 году / С. Миропольский. – Харьков : [б. и.], 1869. – С. 224–258. – Відбиток із „Журнала Министерства Народного Просвещения”, Ч. CXLX, Отд. 4.

13. *Миропольский С.* Школа и государство / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. А. М. Котомина, 1876. – 227 с.

14. *Миропольский С.* Школа и общество / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1892. – 106 с.

Палийчук Р. И.

Педагогическая деятельность С. И. Миропольского и его значение для развития украинского образования: на материалах документов фонда ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского

Рассмотрен жизненный и творческий путь, педагогические взгляды и просветительская деятельность выдающегося отечественного педагога, дидакта, методиста С. И. Миропольского (1842–1907). Раскрыта роль ученого в развитии образования, подчеркнута возможность использования его творческого наследия в условиях современности. Проанализированы труды педагога, напечатанные как отдельно, так и на страницах периодических изданий второй половины XIX – начала XX века из фонда Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: Миропольский С. И., педагоги, просветители, народные школы, дидактика, методы, принципы, Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского.

Paliychuk R. I.

Pedagogical activity S. I. Myropolsky and his role in the development of Ukrainian education: on the basis of documents of the Fund V. O. Sukhomlinsky State Scientific Pedagogical Library of Ukraine

The article deals with the life and creative activities, pedagogical views and educational work of the famous educator, didactic, methodist Serhii Myropolskyi (1842–1907). His role in the development of Ukraine's educational system of that time is revealed, and the possibility of its use in today's conditions is stressed. Some works of the educator are considered, including those that were published as separate editions and in periodicals of the second half of XIX – beginning of XX century. The author has used the documents from the fund of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine for compiling this article.

Keywords: Serhii Myropolskyi, pedagogue, educator, folk school, didactics, methods, principles, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine.